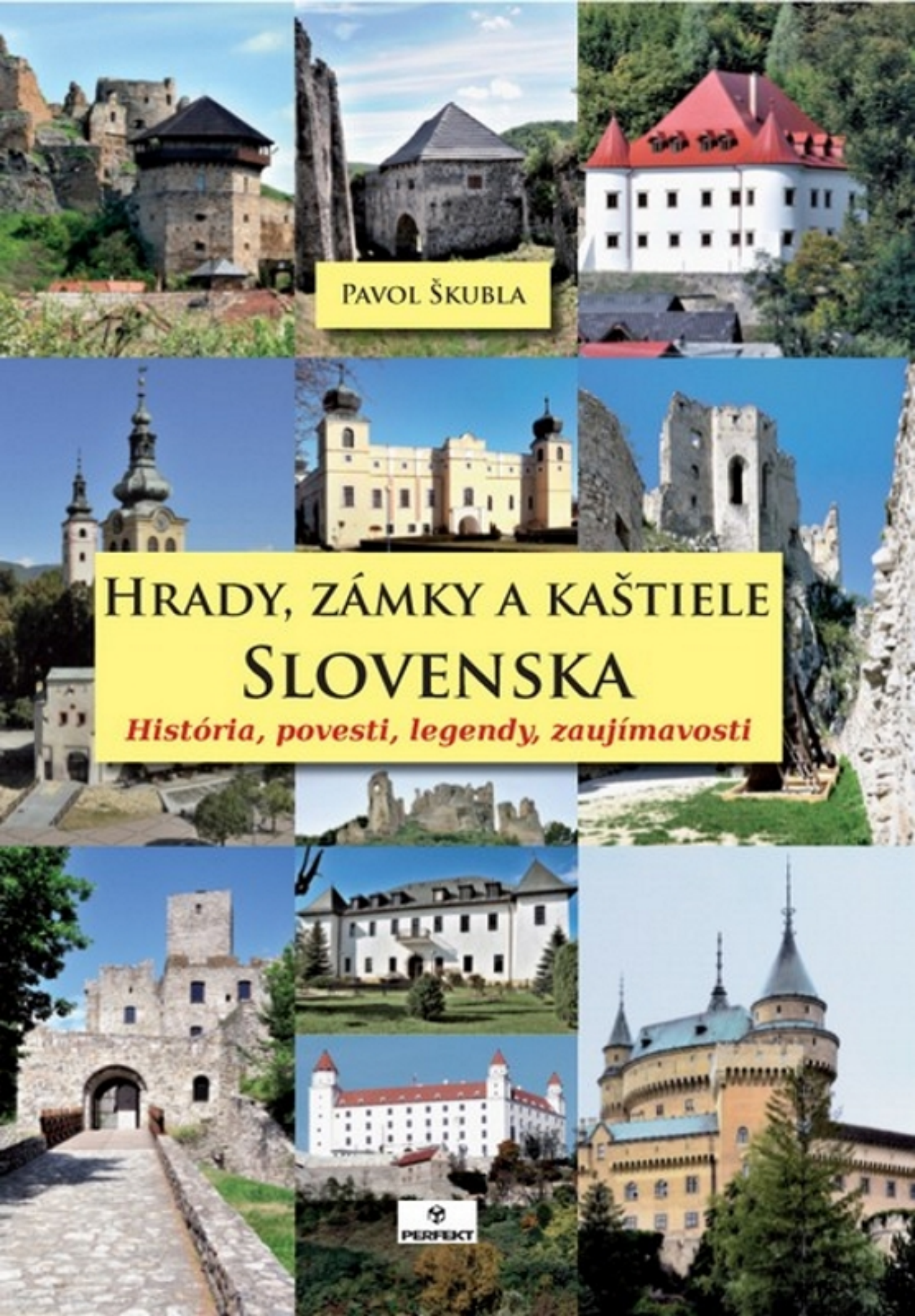

PAVOL ŠKUBLA

HRADY, ZÁMKY A KAŠTIELE SLOVENSKA

História, povesti, legendy, zaujímavosti

HRADY, ZÁMKY A KAŠTIELE SLOVENSKA

PAVOL ŠKUBLA

HRADY, ZÁMKY A KAŠTIELE SLOVENSKA

História, povesti, legendy, zaujímavosti

Text © Pavol Škubla
Photographs © Pavol Škubla
Design © Veronika Sabovčíková, DTP Perfekt
Slovak edition © Perfekt 2014

HRADY, ZÁMKY A KAŠTIELE SLOVENSKA

História, povesti, legendy, zaujímavosti

Text: Pavol Škubla
Fotografie: Pavol Škubla
Jazykové redaktorky: Viera Gründlerová, Katarína Trgová, Zuzana Vrábelová
Grafická úprava: Veronika Sabovčíková, DTP Perfekt

Kniha vyšla s finančnou podporou Ministerstva kultúry SR.

Vydal PERFEKT, a. s., Karpatská 7, 811 05 Bratislava, ako svoju 667. publikáciu.
Prvé vydanie
Rok vydania 2014

Knihu si môžete objednať vo vydavateľstve PERFEKT, Karpatská 7, 811 05 Bratislava 1, fax: 02/52 49 97 88,
e-mail: odbyt@perfekt.sk alebo kúpiť na rovnakej adrese v Kníhkupectve Vojtecha Zamarovského,
alebo na www.perfekt.sk s 30 % zľavou.

Elektronickú verziu tejto knihy si môžete kúpiť na portáloch www.martinus.sk, www.dibuk.sk.

Tlač: Polygraf Print spol. s r. o., Prešov
ISBN 978-80-8046-640-4

www.perfekt.sk

PREDHOVOR

Osobitnou okrasou našej krajiny sú hrady a zámky. Svedčia o majstrovstve staviteľov aj remeselníkov, ktorí tu kedysi žili, i keď mnohé stavby už čas premenil na zrúcaniny.

Hrady, zámky aj kaštiele podávajú svedectvo o niekdajšom spôsobe života, hrali významnú úlohu počas vojen aj zbojníckych útokov. Pripomínajú zašlé časy, slávu aj pády, bujaré oslavy, ale aj smútok, biedu a bolesť, lebo aj taký bol život v minulosti. V každom prípade sú tieto stavby unikátnou ozdobou, ktorá nás priam núti rozmýšľať o tom, ako tu ľudia žili a ako by sa čudovali, keby sme ich zaviedli do našich súčasných príbytkov.

Vydavateľ

BANSKÁ BYSTRICA

Banská Bystrica leží v údolí rieky Hron vo Zvolenskej kotline. Po vpáde Tatárov starú slovenskú osadu Bystricu kolonizovali Nemci, ktorých pozval kráľ Belo IV. Títo začali s ťažbou rúd, vytvorili organizačnú štruktúru obce, ktorú Belo IV. povýšil v roku 1255 na mesto. V tom čase sa volalo *Neusolium*, *Neusohl* (Nový Zvolen). V rokoch 1494 – 1495 tu založili svetoznámy podnik na ťažbu, spracovanie a predaj medi – Der Neusohler Kupferhandel. Spoločnosť vznikla spojením technologických znalostí levočsko-krakovských Turzovcov s peniazmi bohatých augsburských Fuggerovcov.

Hradný areál vznikol postupne ako mestská akropola – súbor opevnených stavieb na vyvýšenom mieste rozvíjajúceho sa mesta (dnes Námestie Štefana Moyzeša). Najprv tu banskí ťažiarci postavili kostol, okolo neho ďalšie budovy cirkevného i svetského rázu a bašty s kamenným opevnením. Do hradného komplexu sa vstupovalo po padacom moste cez barbakán, predbránie mestskej veže. Táto časť, spolu s celým hrad-

ným opevnením, bola dokončená v roku 1512. Po požiari v roku 1761 vodnú priekopu zasypali a postupne odstránili aj časti zničených hradieb, ktoré sa už neopravovali. Mohutná zvonica plnila signalizačnú úlohu počas tureckých výbojov. Centrom hradného areálu je gotický Kostol Nanebovzatia Panny Márie, nazývaný aj nemecký. Pochádza z polovice 13. storočia a bol opevnený už v roku 1442. Prestavoval sa po požiariach v roku 1500 a 1761. Po poslednom požiari ho prestavali do barokovej podoby. K hradnému areálu patrí aj budova fary z 2. polovice 15. storočia a ďalšie dve významné stavby, ktoré sú prepojené murivom.

Matejov dom je najstaršia svetská pamiatka mestského hradu. Na fasáde má pri korvínovskom erbe datovanie: rok 1479. Tento neskorogotický objekt je vstavaný do Baníckej bašty a do časti kamenného opevnenia hradu. Dnes je v ňom expozícia Mestského múzea. V roku 1492 pripojili slovenskí obyvatelia mesta pôvodnú kaplnku prístavbou k Matejovmu domu a jej neskorším zväčšením vznikol Kostol sv. Kríža, nazývaný aj slovenský. Z druhej strany je kostol pristavaný k Pisárskej bašte.

Ešte v roku 1947 bola súčasťou mestského hradu trojpodlažná Mühlsteinova bašta, ktorú v tomto roku zručili a odstránili. Začiatkom 16. storočia hneď vedľa nej postavili novú radnicu, nazývanú aj pretórium. Pôvodne bola na prvom poschodí arkádová chodba, ktorú v rokoch 1564 – 1565 prestavali na lodžiu s krížovou klenbou. V súčasnosti sa budova radnice využíva ako galéria pre rozličné výtvarné žánre.

Barbakán s mohutnou zvonickou. V pozadi je veža nemeckého kostola.

Požiar

V roku 1761 postihol Banskú Bystricu obrovský požiar, jeden z najväčších vo vtedajšej Európe. V meste zhorelo viac ako 300 domov. Na farskom (nemeckom) kostole sa zrútila strecha, prepadli sa klenby a vyhorel interiér. Málokto vie, že v súčasnosti najvyšší krídlový drevený oltár na svete v Kostole sv. Jakuba v Levoči (vysoký 18,62 metrov) pochádzajúci z dielne Majstra Pavla, v tom čase výškou prekonával hlavný oltár v bystrickom kostole, tiež z dielne Majstra Pavla. Bohužiaľ, pri požiari zhorel na popol.

Erb rodiny Fuggerovcov, ktorí v 16. storočí výrazne prispeli k rozvoju Banskej Bystrice.

Mestský hrad v Banskej Bystrici v 16. storočí na kresbe Jána Willenberga

Prechod baníkov k Turkom

Kuriózný príbeh sa odohral v roku 1575 počas tureckej okupácie Uhorska. Rastúca nezamestnanosť baníkov, najmä v Banskej Bystrici a v Banskej Štiavnici, spôsobila, že sa pokúsili získať prácu na území Filakovského sandžaku, ktorý spravovali Turci. Dvanásť baníkov na čele s Baltázom Sparingom z Banskej Štiavnice zorganizovalo prechod k Turkom a snažili sa, aby sa pridali aj ďalší. Napísali list filakovskému begovi, v ktorom sa ponosujú na biedu a prosia ho, aby ich počas prechodu sandžakom ochránil, pretože sa chcú venovať len baníckej práci. Posol, ktorý mal list odnieť, sa dlho túlal po Banskej Bystrici, až sa stal podozrivým a mesto ho zadržalo. Po prečítaní listu bola mestská rada zhrozená, pretože mesto mohlo byť očiernené pre spoluprácu s Turkami. Rozhodnutie o treste pre baníkov vyniesol arciknieža Ernest. Baníkov, ktorí chceli prejsť k Turkom, zbavili všetkých baníckych slobôd a uvrhli naspäť do poddanského stavu. Vykázali ich z banskej oblasti. Nakoniec ešte dopadli dobre, pretože sa uvažovalo aj o treste smrti. Vyhli sa jej len preto, lebo konali v dôsledku veľkej biedy a zabezpečenia základných životných potrieb.

Banický zvon

Veľkému požiaru v roku 1761 neunikla ani zvonica mestského hradu, v ktorej bol zničený Banický zvon, vážiaci pôvodne 6 ton a po preliatí v roku 1572 až 10 ton. V tom čase to bol najslávnejší a najväčší zvon v Uhorsku. Banický zvon nechalo vyhotoviť banícke Bratstvo Božieho tela, ktoré bolo od svojho vzniku v 15. storočí neustále v spore s mestom Banská Bystrica. Členovia bratstva sa nepokladali za obyvateľov mesta, oni tam len „prespávali“. Po požiari si mestská rada objednala odlatie nového Veľkého zvona s hmotnosťou približne 6 ton. Po kompromisnom doriešení sporu s bratstvom, ktoré požadovalo na novom zvone v nápisu uviesť, že ide o pokračovateľa ich Banického zvona, ho vyrobili a v roku 1763 ho zavesili do zvonice. Nazývali ho rôznymi menami, mimo iného aj latinsky *campana generalis*, z čoho sa ujalo skomolené pomenovanie Generál. Asi od polovice 20. storočia je zvon poškodený a nepoužíva sa.

Zľava: okraj fary, časť Baníckej bašty, Matejov dom, vstupná časť do Kostola sv. Kríža

Matejov dom

Päťpodlažný Matejov dom v hradnom areáli nechal postaviť kráľ Matej Korvín pre svoju druhú manželku, kráľovnú Beatrix. Matejov dom je pripojený k susednému Kostolu sv. Kríža. Legenda o kráľovi Matejovi hovorí, že ten sa pri svojich návštevách ubytovával v Matejovom dome, odkiaľ mal do kostola vybudovanú tajnú chodbu, vedúcu rovno na chór. Sem si chodil vyberať budúce milenky. V skutočnosti kostol dokončili v roku 1492, keď bol kráľ už dva roky mŕtvý.

Budova radnice – pretórium je súčasťou hradného areálu.

BANSKÁ ŠTIAVNICA

Staré banícke mesto leží v centre Štiavnických vrchov. Archeologické nálezy na vrchu Glanzenberg dokazujú, že začiatky baníctva na tomto území pochádzajú už z obdobia keltského osídlenia. Pôvodné mestečko vzniklo spojením banských osád, v ktorých sa ťažili kovy už od roku 1075. Z roku 1156 pochádza zmienka o osade *terra banensium* – zem baníkov. Najstarší názov v latinských listinách *Bana* svedčí o slovenskom pôvode prvých baníkov. Nemeckí kolonisti sa prvýkrát spomínajú až v roku 1217. Banské a mestské práva získala obec v roku 1238. Začiatkom 16. storočia pracovalo v Banskej Štiavnici okolo 1500 baníkov. Banskoštiavnický rudný revír bol v ťažbe striebra v niektorých rokoch od 13. až do konca 18. storočia najproduktívnejší v celej Európe. Aj v ťažbe zlata patril k najväčším producentom. V roku 1587 sa Banská Štiavnica stala hlavou Spolku siedmich banských miest, ochranného zväzu proti Turkom.

Najdôležitejšia historická pamiatka – Mestský hrad, nazývaný aj Starý zámok, je renesančná protiturecká pevnosť vybudovaná v 16. storočí na úpätí vrchu Paradajz. Vznikla spojením troch celkov: bývalého farského Kostola Panny Márie, Kaplnky sv. Michala a opevnenia so vstupnou bránou a baštami. Kostol Panny Márie postavili v roku 1212 ako trojlodovú románsku baziliku a v rokoch 1497 – 1515 ho prestavali do gotiky. Neskôr pod tlakom tureckého nebezpečenstva ho prebudovali na pevnosť.

Starý zámok v Banskej Štiavnici

Fortifikačné úpravy realizovali talianski stavitelia na čele s Pietrom Ferraboscom. Kaplnka (karner) sv. Michala je románska rotunda s podzemnou kostnicou pre cintorín okolo kostola. Zvyšky fresiek na stenách kaplnky pochádzajú zo 14. storočia. V opevnení vyniká strážna veža Himmelreich zo 14. storočia so štvorcovým pôdorysom, ktorá neskôr slúžila ako väzenie a mučiareň. Pôvodne bola gotická, barokový vzhľad získala prestavbou v roku 1777. Turci sa k Starému zámku nikdy nedostali, ale bojovalo sa tu v roku 1679 s kurucmi a aj začiatkom 18. storočia s Rákociho povstalcami. Starý zámok slúžil ako väzenie pre politických odporcov ešte aj v časech Bachovho absolutizmu.

Renesančná pevnosť a strážna veža Nový zámok bola postavená v rokoch 1564 – 1571. Pozostáva z atypickej šesťpodlažnej pevnostnej stavby so štyrmi nárožnými baštami a strieľňami, ktorá zodpovedala potrebám vtedajšej vojenskej techniky. Nový zámok bol jedným z článkov protitureckej hlásnej a signalizačnej sústavy vartoviek, ktorá siahala od Levíc až po Ľubietovú. Zachoval sa skoro bez zmien až do súčasnosti. Dnes je v ňom expozícia protitureckých bojov.

V roku 1993 bolo historické jadro mesta spolu s technickými pamiatkami v okolí zapísané na Listinu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO.

Povešť o vzniku mesta

Kedysi dávno pásol chudobný pastier ovečky pod vrchom Glanzenberg. Všimol si dve jašteričky, ako sa na neďalekej skale vyhrievajú na slnku. Boli zvláštne, jedna akoby posypaná zlatým a druhá strieborným prachom. Chcel ich chytiť, ale skryli sa mu pod skalou. Odvalil ju a zaraz ho oslepil jagot zlatej a striebornej rudy. Zvešť sa rozšírila do celej krajiny a pod vrch prichádzali hľadači pokladov. Založili tu osadu, z ktorej sa neskôr vyvinulo mesto Banská Štiavnica. Povešť o jej vzniku sa pripomína každoročne v septembri Salamandrovým sprievodom.

Banská Štiavnica a práca na šachte. Medirytina Ch. Engelbrechta a J. A. Pfeffela z roku 1760

Plastiky Turkov z 2. polovice 18. storočia v expozícii v Novom zámku

Dievčenský hrad

Staršie názvy Nového zámku – Panenský alebo Dievčenský hrad súvisia s pomenovaním kopca, na ktorom bol postavený (Frauenberg). Až do roku 1848 bolo okolo zámku rozmiestnených 21 kanónov. Zámok slúžil aj ako pracháreň, pušný prach pre banskoštiavnické baníctvo sa tu skladoval do 18. storočia. Zvláštnosťou zámku boli živé hodiny. Každú štvrt hodinu sa občanom oznamoval čas trúbením a každú celú hodinu bitím na zvon. Obyvateľstvo muselo mať istotu, že tí, ktorí ich strážia pred Turkami, v noci nespia. Lenže pri takom hluku sa nevyspali ani baníci a tu niekde je pôvod známej ľudovej piesne Stávaj, Jano, hore, na baňu klopajú...

Zlaté obdobie

V 18. storočí prežívala Banská Štiavnica svoje zlaté obdobie. Najviac zlata a striebra v histórii mesta sa vyťažilo v roku 1740 a to 600 kg zlata a 23 000 kg striebra. Mesto má od roku 1746 vodovod a dláždené ulice. V roku 1787 tu bývalo 20 454 obyvateľov, dnes len polovica z tohto počtu. V tom čase bola Banská Štiavnica tretie najväčšie mesto v Uhorsku.

Legenda o Barbore

Erasmus Rössel bol najbohatší štiavnický ťažiar. Tradovalo sa, že by mohol dukátmi vyložiť cestu zo Štiavnice do Budína. Keď zomrel jeho syn Vavrinc a onedlho aj Vavrincov syn Fraňo, zostala jediná dedička Vavrincova dcéra Barbora. Bola to krásna, vzdelaná, bohatá, ale veľmi namyslená mladá dáma. Hoci bola trikrát vydatá, žila búrlivým a neviazaným životom. Užívala si ho na bujarých zábavách so štiavnickými mladíkmi, ale aj s mladými ženáčmi, ktorí sa nezriedka v opitosti dopúšťali zločinov. Legenda hovorí, že na vršku, neďaleko Barborinho domu postavili mestskí páni šibenicu, kde týchto mladých zločincov vešali – rovno Barbore pred očami. Barbora sľúbila, že sa polepší, začala chodiť do kostola a po čase požiadala magistrát, aby odstránil šibenicu, že namiesto nich nechá na vršku postaviť zámok. A tak vznikol podľa legendy Nový zámok, nazývaný aj Panenský alebo Dievčenský hrad. Barbora premárnila celý rodinný majetok a po smrti tretieho manžela sa ocitla na mizine. Mesto ju finančne podporovalo dvomi zlatými týždenne, až kým zomrela opustená v roku 1575. Ani jej pohreb neprebehol v pokoji. Keď ju niesli na cintorín, strhla sa búrka a začali padať obrovské krúpy, veľké ako detská hlava. Nosiči položili truhlu a utekali sa skryť. Vtedy sa na truhlu vrhli psy, otvorili ju a mŕtvolu roztrhali na kusy. Tie zavliekli do jamy, kde Barbora predtým pochovala svojho obľúbeného psa. Psi zmizli a do rána sa stratili aj zvyšky Barborinho tela. Zostal po nej len Dievčenský hrad nad Štiavnicou.

Nový zámok v Banskej Štiavnici je protiturecká renesančná stavba z 2. polovice 16. storočia.

BECKOV

Počiatky hradu siahajú do obdobia Veľkomoravskej ríše. Pôvodné hradisko vzniklo koncom 9. storočia. Podľa Anonymovej kroniky obsadili staromaďarskí náčelníci Zuard a Kadoša na prelome 9. a 10. storočia už existujúci hrad *Blundus* (Beckov). Hrad sa prvýkrát spomína v rokoch 1226 a 1228, keď ho nitriansky biskup Jakub daroval benediktínom na Skalke. V roku 1255 bol už kráľovským pohraničným strážnym hradom. Neskôr sa stal majetkom Matúša Čáka, ale po jeho smrti v roku 1321 sa znovu dostal do kráľovských rúk. V tomto roku kráľ Ľudovít Veľký daroval Beckov Mikulášovi Bánfimu za jeho zásluhy v bojoch na Balkáne a na Apeninskom polostrove. V roku 1388 dostal poľský šľachtic Stibor zo Stiboríc donáciu na hrad Beckov. Stibor bol hlavným poradcom kráľa Žigmunda a jeho právomoci boli väčšie ako tie, ktoré mal palatín a krajinský sudca dokopy. Na vrchole svojej moci, okolo roku 1400, ho titulovali pán Váhu alebo pán celého Považia, pretože v tomto období mu patrilo asi 20 hradov a panstvá s viac než 300 obcami a osadami. Majetky a dôveru kráľa Žigmunda si získal tým, že v roku 1387 vyslobodil z väzenia povstalcov v Dalmácii kráľovnú Máriu, v tom čase snúbenicu budú-

ceho kráľa Žigmunda. Stibor urobil z Beckovského hradu prepychové sídlo, ktoré zodpovedalo jeho vysokému postaveniu. Z okolia Benátok pozval staviteľov, kamenárov a umelcov, ktorí prestavali hradný komplex do renesančného štýlu so zachovaním niektorých gotických prvkov. Beckovský hrad bol jedným z prvých renesančných objektov na našom území. Stibor zomrel na následky prechladnutia na poľovačke v roku 1414 vo veku 67 rokov. Po smrti Stibora mladšieho sa sobášom jeho dcéry Kataríny s Pavlom Bánfom stal hrad v roku 1437 majetkom rodiny Bánfióvcov. Beckov bol v tých rokoch dobre opevnený. V roku 1599 chcel pomstiť budínsky paša Ibrahim neúspechy Turkov pri Veľkom Varadíne, a preto poslal jedno vojsko smerom na Nitru. Turci prepadli Piešťany, vyplienili obec Beckov, ale hrad nedobyli. Ani v období Bočkajovho a Betlenovho stavovského povstania hrad nekapituloval. Čo nedokázali nepriatelia, dokázal oheň. Ničivý požiar obce Beckov v roku 1729 sa preniesol aj na hrad, ktorý vyhorel a už nebol obnovený. Dlhodobá konzervácia zrúcanín prebehla v rokoch 1970 – 1976. V súčasnosti je hrad prístupný verejnosti.

Pohľad na hrad Beckov z východnej strany

Erb Stibora zo Stiboríc

Hrad Beckov, medirytina a lept Johana van der Nypoorta, 1686

Povešť o hrade Beckov

Stibor obľuboval bujaré poľovačky, veď zveri bolo v hustých lesoch nadostač. Raz unavený odpočíval s družinou vazalov, s honcami a psami a pozeral sa na holé bralo na náprotivnej strane. Nikto z dvoranov ho nedokázal rozveseliť, až kým dvorný blázon Becko nepožiadala pána, aby dal na náprotivnom brale postaviť hrad a daroval mu ho. Dvorania sa chytali za bruchá, ale smiech ich prešiel, keď Stibor hromovým hlasom prisľúbil, že hrad postaví. Do roka odbavoval pán prvú hostinu na novom hrade, a keďže sa mu zapáčil, zvolil si ho za svoje sídlo. Blázna odškodnil a hrad pomenoval jeho menom. Jedného dňa, keď Stibor obedoval, vběhol k nemu krivajúci a bolesťou zavýjajúci jeho najmilší lovecký pes, ktorému ktosi stúpil na labu. Stibor nechal nešťastníka zhodiť z najstrmšej steny brala a vysmieval sa mu, keď ho ten povolával do roka a do dňa pred boží súd. Raz po zábave odpočíval Stibor omámený vínom v zákutí svojej záhrady, keď sa k nemu priplazila vretenica a pohrýzla ho do oka. Neznesiteľná bolesť ho hnala v divokom šialenstve z miesta na miesto, až na vrchol brala, zrazu do krvava rozžiareného. Pred rokom takto sfarbeného krvou nešťastníka. Odtiaľ sa zúriviec zrútil do priepasti a rozdrúžal. Jeho manželka Dobrochna chcela skočiť za ním a keď jej v tom sluhovia zabránili, prebodla sa dýkou.

Dračí rád

Bratislavský župan a pán Beckova Stibor zo Stiboríc bol členom exkluzívneho rytierskeho Dračieho rádu (*Societas Draconis, Ordo Draconis*), ktorý založil uhorský kráľ Žigmund Luxemburský v roku 1408 podľa vzoru Rádu svätého Juraja – Drakobijcu. Z roku 1707 sa zachoval najstarší prepis stanov rádu. Úlohou rádu bola ochrana kresťanstva, boj proti Turkom a proti vojenskej sile husitov. Rád mal dvadsaťštyri riadnych a viacerých čestných členov. Do tohto spoločenstva patrili významné európske osobnosti ako samotný kráľ Žigmund a jeho manželka, poľský kráľ Vladislav II. Jagelovský, dánsky kráľ Ferdinand, vojvoda z Norfolku Thoms Mowbray, ale aj z literatúry známy valašský vojvoda Vlad III. Tepeš, prezývaný Drakula (dráčik). K privilégiam riadnych členov rádu patrilo právo zúčastňovať sa prejednávania štátnych záležitostí a kedykoľvek predstúpiť pred kráľa. Prípadný spor medzi kráľom a členom rádu riešil zmierovací súd vo vnútri rádu. V prípade smrti člena rádu mal kráľ povinnosť chrániť jeho vdovu a siroty. Riadny člen rádu automaticky nadobudol titul baróna.

Symbol rytierskeho Dračieho rádu

Stibor, pán Beckova a Váhu

Hradný prak na nádvorí hradu Beckov. Vymršťovacie protizávažie vážilo až 500 kg. V pozadí sú zvyšky goticko-renesančného paláca.

Stiborov list

S menom Stibora sa spája najstaršia písomná pamiatka na Slovensku písaná v slovakizovanej staročestine. Stibor vo svojom úpise potvrdzuje dlh 600 uhorských zlatých pánovi Benešovi Herníkovi zo Slupna a jeho manželke Kataríne. Slovenský jazyk bol v tomto období jazykom roľníkov a remeselníkov. Listy sa písali v latinčine, v mestách od 14. storočia aj v nemčine.

Pohľad na hrad Beckov zo západnej strany

BELADICE

Obec Beladice leží v Žitavskej pahorkatine, juhozápadne od Zlatých Moraviec. Od roku 1976 ju tvoria štyri zlúčené obce: Beladice, Veľké Chrášfany, Malé Chrášfany a Pustý Chotár.

Prvá písomná zmienka o obci Bělád pochádza z roku 1156, keď patrila ostrihomskému archidiaconátu. V roku 1286 ju už vlastnilo panstvo hradu Gýmeš. V roku 1573 zničili obec Turci a odvtedy sa nejakú dobu uvádzala pod názvom Malé Beladice. Rodina Beládiových ich vlastnila od roku 1662 a po nich sa majiteľmi stali ďalšie zemianske rodiny ako Malonajovci a Ilovajovci. Najvýznamnejšie sa do histórie Beládíc zapísala šľachtická rodina Jesenských. Kráľovský radca a podžupan Tekovskej župy Karol Jesenský si tu nechal v 2. polovici 18. storočia postaviť kaštieľ. Súčasný vzhľad nadobudol kaštieľ v roku 1874, keď ho nasledujúci majiteľ, Oskar Sentiváni, nechal prestavať v romantickom, neobarokovo-klasicistickom slohu.

Po II. svetovej vojne sa objekt využíval na školské účely. V kaštieli sa nachádzal bohatý knižničný fond a historické obrazy. Knihy sa previezli do Univerzitnej knižnice v Bratislave a obrazy sú súčasťou zbierok SNG v Bratislave. Už niekoľko rokov sa kaštieľ nevyužíva a pustne. V jeho okolí je park so vzácnymi drevinami, v ktorom postavili mauzóleum rodi-

ny Sentivániovcov v romanticko-neorenesančnom slohu. Má polygonálny pôdorys, kupolu a vstupný stĺpový portikus. Vnútri sú sarkofágy a výzdoba od sochára Jána Fadrusa z Budapešti.

Osada Pustý Chotár na okraji Beládíc bola majetkom kráľovského radcu Karola Jesenského. V 17. storočí tu stál renesančný kaštieľ, ktorý neskôr zničili. V 18. storočí postavili v jeho blízkosti neskorobarokový kaštieľ, ten však v roku 1810 vyhorel. V roku 1820 ho rodina Jesenských obnovila v empírovom slohu. Potom ho vlastnila rodina Sirániová. Koncom 19. storočia kaštieľ neoklasicisticky prestaval a zväčšil barón Henrik Lindelöf. Romantický vzhľad kaštiela sa od tých čias zachoval až do dnes, len s tým rozdielom, že v roku 1937 nechal nový majiteľ, bohatý obchodník Dr. Kraus, odstrániť bočné krídla. Výrazným prvkom hlavnej fasády je v strede vystupujúci rizalit s balkónom. Počas II. svetovej vojny kaštieľ vlastnila rodina Ďurčanských (Ferdinand Ďurčanský bol minister zahraničných vecí Slovenskej republiky). Po vojne sa stal majetkom obce, ktorá v ňom zriadila základnú školu a neskôr vzdelávacie centrum. Od roku 1998 je kaštieľ v súkromnom vlastníctve a po rekonštrukcii od roku 2003 poskytuje hotelové služby. V jeho okolí je udržiavaný park s rozlohou 5 hektárov.

Kaštieľ v Beladiciach poskytuje hotelové služby pod názvom Park Hotel Tartuf.

Erb rodiny Jesenských

Klasicistický portál kaštieľa Sentivániovcov

Sympóziá v kaštieli

Kaštieľ v časti Pustý Chotár odkúpila od obce v roku 1998 firma Ekostavby z Nitry. Zrekonštruovaný objekt pod názvom Park Hotel Tartuf ponúka od roku 2003 štandardné služby, ako je ubytovanie a stravovanie. Okrem toho majitelia organizujú medzinárodné sochárske a keramické sympóziá a pracovné stretnutia. V roku 2007 bola v udržiavanom parku za kaštieľom otvorená Prírodná galéria umeleckej keramiky. Je tu vystavený výber plastík, ktoré počas ôsmich pracovných stretnutí vytvorilo 52 umelcov z 22 krajín a venovali ich beladickému kaštieli. Ďalšie keramické diela zdobia interiér. Takto sa do zrenovovaných historických objektov postupne vracia umenie i keď o mnoho rokov mladšie ako to pôvodné, ktoré bolo zničené alebo odcudzené.

Beladický park

Park v okolí Sentivániovského kaštieľa sa upravoval spolu s kaštieľom v roku 1874. K podstatnému zväčšeniu výmery parku došlo v roku 1898, keď Oskar Sentiváni prikúpil majetky štyroch susedných zemanov. Poslednú úpravu parku vykonal architekt Michal Strnad z Topoľčian v rokoch 1906 – 1907. V minulosti boli v parku aj vodné plochy. Dnes má Beladický park rozlohu 6,6 hektára. V roku 1982 ho vyhlásili za chránený areál s výskytom 90 druhov drevín. Rastú v ňom mohutné listnaté stromy, najmä topole a lipy. Jedna z líp je stará okolo 300 rokov a pre svoj zvláštny tvar sa nazýva beladická lipa. So vzácnych drevín je zastúpený glaciálny relikv ginko dvojločné, ale aj korkovník amurský, a najmä ľaliovník tulipánokvetý pochádzajúci z východnej časti USA, kde je národným stromom štátov Tennessee a Indiana.

Park hotel Tartuf

Slovo Tartuf v názve beladického Park Hotelu Tartuf je odvodené od talianskeho mena tartufo, čo znamená huba hľuzovka. Hľuzovky sú najdrahšie huby, aké sa používajú na kulinárske účely. Sú vzácne, pretože rastú pod zemou a vyhladávať sa pomocou čuchu ošípaných alebo cvičených psov. Tvoria neoddeliteľnú súčasť niektorých francúzskych a talianskych pokrmov. Už stáročia sú labužníci očarení ich božskou arómou. V renesancii si získali slávu ako afrodiziakum. Madame de Pompadour nimi krmila Ľudovíta XV. a klebety hovoria, že jediný syn Napoleona bol splodený potom, čo si veľký imperátor pochutil na pečenom tetrovovi s hľuzovkami. Aj kritický Brillat de Savarin o nich napísal, že „stupňujú ženskú nehu a mužskú lásku“. Alexander Dumas k tomu dodal, že sú „najsvätejšou sviatosťou všetkých labužníkov“.

Vstupná časť Park Hotelu Tartuf

Nástenná fontánka v Park Hotelu Tartuf

BELÁ

Medzi Štúrovom a Mužľou na juhu Slovenska leží nenápadná obec Belá. V kotline Belanských kopcov uprostred úrodných viníc sa nachádza zrekonštruovaný barokový kaštieľ, ktorý možno zaradiť medzi najkrajšie kaštiele na Slovensku.

História obce Belá sa spája s minulosťou Štúrova a Ostrihomu. Cez toto územie prechádzali rímske légie, keďže Ostrihom bol v tom čase rímskou pevnosťou. Okolo roku 120 n. l. to boli vojaci cisára Hadriána, okolo roku 195 n. l. vojsko Lucia Septima Severa. V 4. storočí n. l. pribudli vpády germánskych kmeňov a v 5. storočí sa tu začali usadzovať Slovania.

Najstaršia písomná zmienka o obci pochádza z roku 1138, keď sa v listine kráľa Bela II. uvádza obec ako vlastníctvo dömöšského prepošstva. V polovici 13. storočia sa obec aj vinohrady pri nej nazývali Boros Béla (Vinna Belá). Pozemky boli už čiastočne majetkom kráľovnej Alžbety, ktorá darovala kráľovský vinohrad Petrovi, synovi Mikuláša Karvaja (Karvai) z rodu Zovard, za jeho zásluhy v bitke na Moravskom poli (1278). Petra Karvaja odmenil v roku 1287 aj kráľ Ladislav IV. (Kumánsky). V roku 1367 daroval kráľ Ľudovít Veľký obec Vinna Belá Jákovi, synovi Mikuláša Ebnbrandiho. Počas bojov s husitskými vojskami daroval kráľ Žigmund obec za vojenské zásluhy zemanom Valentovi a Tomášovi Pogáňtelkimu. V rokoch 1531 – 1532 sa v súpise spomína aj Veľká Belá. Po plienení tureckými vojskami tu však nezostalo nič, široké okolie bolo vy-

ľudnené a zdevastované. Po tureckom bašovaní sa prvý záznam o obci objavuje až v roku 1700, potom v roku 1732, keď obec patrila ostrihomskému podžupanovi.

Na ruinách, ktoré tu zostali po Osmanoch, postavili v roku 1679 väčšiu kúriu s hospodárskym príslušenstvom. Pravdepodobne tu existoval ešte pred tureckým vpádom aj starší kaštieľ, o ktorom v roku 1735 Matej Bel píše: „Nikto nevie, aké nádherne mohlo byť toto veľkolepé dielo, na obdiv tu zostali len ruiny a sutina.“ Rekonštrukcia kaštieľa trvala od roku 1770 až do roku 1874. Architekt Jakab Mayer zvolil štýl francúzskeho vidieckeho baroka. Kaštieľ postupne vlastnilo niekoľko majiteľov, ktorí sa zaslúžili o skrášlenie jeho interiéru maľbami a vzácnym nábytkom, zbierkou umeleckých predmetov z exotických krajín a vybudovaním obrovského parku. K prvým patrila v roku 1796 generál Török. V 60. až 70. rokoch 19. storočia Anton Baldacci (pôvodom z Korziky) zaobstaral vybavenie vnútorných priestorov. Posledným majiteľom bola rodina Ullmannovcov, ktorá kaštieľ spolu s hospodárstvom vlastnila od roku 1909. V októbri 1942 daroval veľkostatkár barón Juraj Ullmann kaštieľ s majetkami svojim trom deťom a o tri roky Ullmannovci emigrovali. V roku 2000 odkúpila od štátu celý pozemok aj s kaštieľom vnučka Juraja Ullmanna s manželom Matthiasom von Krockow a celý objekt veľkolepo zrekonštruovali. Dnes slúži verejnosti ako luxusný hotel a vináreň.

Kaštieľ v obci Belá postavený v štýle francúzskeho vidieckeho baroka

Petrechov rizling

Pod kaštieľom sa rozprestierajú historické vínné pivnice a v nich kraluje uznávaný vinohradník, vinár a enológ Miroslav Petrech. V spolupráci s jedným z najznámejších nemeckých vinárov Egonom Müllerom, príbuzným rodiny von Krockow, vytvoril dnes už legendárny Rizling rýnsky Château Belá ročník 2001, ktorý sa ako prvé slovenské víno presadil na severoamerickom kontinente. Svetoznámy americký enológ Robert Parker ho ocenil zlatou aj platinovou medailou. Toto ocenenie s hodnotou 94 bodov v renomovanej publikácii Wine Spectator bolo prvou zmienkou o slovenskom víne na takejto úrovni a vyvolalo senzáciu v odborných kruhoch.

Kaštieľ v Belej umožňuje pohľady aj na takéto zákutia.

Biliardový salón s africkými trofejami posledného majiteľa Juraja Ullmana

Po zreštaurovaní poskytuje kaštieľ hotelové služby aj v historických priestoroch, ako je gobelínový salón.

Ullmannovci

Kaštieľ vlastní nemecká grófka Illona von Krockow, rodená Ullmann, s manželom, majiteľom súkromnej banky. Aj grófka Illona mala finančné korene. Jej matka Karin von Ullmann, rodená von Oppenheim, sa považovala za prvú dámu medzinárodného finančného sveta. Grófka je vášnivou chovateľkou dostihových koní a údajne jej plnokrvníky zdolávali kone princa Charlesa. Rodina Ullmannovcov patrí k najbohatším rodinám v Nemecku. Keďže sa na nich nevzťahoval reštitučný zákon, grófka Illona kúpila zručianiny rodinného sídla v Belej za 40 000 mariek. Náklady na obnovu boli však mnohonásobne väčšie. K posledným obyvateľom kaštieľa totiž patrili ruskí vojaci, ktorí si kúrili nábytkom, obrazmi a starožitnosťami. Potom tu bola väznica politických väzňov a nakoniec veľkosklad domácich potrieb. Nádvorie kaštieľa sa stalo futbalovým ihriskom. Na obnove kaštieľa a jeho interiéru pracovali odborníci z dvadsiatich krajín. Podľa dobových fotiek sa vyrobili repliky nábytku, množstvo predmetov nakupovala grófka na aukciách starožitností po celom svete. Rekonštruovala sa aj klenbová vínná pivnica z roku 1742. Dnešný päťhviezdičkový hotel Château Béla slúži verejnosti, ale aj ako rezidencia rodiny von Krockow na stretávanie sa šľachty a jej potomkov z celého sveta. Pred niekoľkými rokmi mala v ostrihomskej katedrále sobáš grófkina dcéra so svojím španielskym snúbencom. Štyristo vybraných hostí oslavovalo mladomanželov na svadobnej hostine v kaštieli, pričom náladu im udržiaval stočlenný cigánsky orchester z Budapešti.

Dömöšská listina

Rok prvej písomnej zmienky (1138) radí obec Belú medzi najstaršie písomne doložené sídla na Slovensku. Neďaleko ležiace Nové Zámky sa prvýkrát písomne uvádzajú až v roku 1544. Dömöšskou listinou kráľ Belo II. potvrdzuje, že knieža Álmoš daroval v roku 1108 štyri domy aj s poddanými dömöšskému kláštoru. Poddaní museli kláštoru povinne odvádzať desiatok, čo znamenalo dávať každoročne z každého domu dve ovce, dve merice pšeničnej múky, dobré pivo a soľ.

BEŠEŇOVÁ

Pri západnom okraji Liptovskej Mary východne od Ružomberka sa nachádza stará liptovská obec Bešeňová. Územie, kde osídlenie postupne vznikalo, bolo pod vplyvom staršieho kultového centra na neďalekom vrchu Havránok. V stredoveku tu šľachtic Havran (Hovran) vybudoval drevený hrádok na troskách staršieho hradiska. Predpokladá sa, že Havran založil aj prvú osadu na území dnešnej Bešeňovej. Niekedy v rokoch 1255 – 1270 daroval kráľ Belo IV. Havranov majetok Marcelovi, synovi Hilara, čo listinou potvrdil v roku 1279 kráľ Ladislav IV. Ten daroval Marcelovi aj ďalší majetok, a tak vznikla osada Marcelová (Marcelova Ves). Marcel patril do vojenskej skupiny Pečenehov, ktorí strážili severné hranice krajiny. Prvá písomná zmienka o území Bešeňová sa teda datuje na rok 1279.

V roku 1347 povýšil kráľ Ľudovít I. komesa (grófa) uhorských Pečenehov Gregora a jeho bratov Tomáša a Mateja, spolu s Ondrejom, Marcelovým synom, do zemianskeho stavu. Urobil to tým, že ich vyňal spod právomoci sudcov Liptovskej stolice a krajinských sudcov. Gregor mal latinskú prezývku Bissenius, v slovenčine Bešeň. Toto meno vo forme priezviska začali používať jeho potomkovia. V prvej

polovici 15. storočia bol podžupanom Liptovskej stolice Tomáš Bešeňovský (Bissenius). V roku 1453 predal časť svojho majetku v Marcelovej zemanovi Mitošovi, kde si on postavil kúriu a táto časť osady sa začala nazývať Mitošiny. O rok neskôr zomrel bez dedičov Tomáš Bešeňovský a majetky prešli donáciou na Štefana Pongráca. V písomnom doklade sa prvýkrát uvádza dedina ako Bešeňová. Neskôr sa stala súčasťou panstva Liptovského hradu a od konca 15. storočia patrila Bešeňová aj s osadou Mitošiny panstvu hradu Likava. V roku 1863 boli Mitošiny pričlenené k Bešeňovej.

V prvej polovici 17. storočia postavila rodina Dvornikovičovcov (pôvodom z Chorvátska) v časti Mitošiny renesančný kaštieľ so štyrmi nárožnými vežami. Kaštieľ bol niekoľkokrát prestavovaný. V 2. tretine 18. storočia upravili strechu a interiéry v barokovom štýle a v polovici 19. storočia dostali fasády klasicistickú podobu. Tento zásah sa však odstránil počas pamiatkovej obnovy v roku 1982. Pôvodne sa v kaštieli nachádzala poľovnícka expozícia Liptovského múzea, v súčasnosti je kaštieľ v súkromnom vlastníctve.

Pôvodne renesančný kaštieľ Mitošiny v Bešeňovej

Erb rodiny Okoličaničovcov

Susedova medza

Príčinou najväčších susedských sporov na slovenských dedinách bolo, keď sused susedovi odoral medzu deliacu jeho pole od susedovho. Tieto „krádeže“ pôdy však majú množstvo precedensov v našej histórii. V roku 1553 sa v súdnych spisoch Liptovskej stolice prvýkrát objavuje meno obce Bešeňová, a to hneď v nepriaznivej súvislosti. Matej Zongor z Nemeckej Ľupče obvinil na sedrii (krajský súd) v Liptovskom Mikuláši obyvateľov Bešeňovej, že porušili chotárne hranice susednej obce Vrbie tým, že poorali aj jeho pôdu v tejto obci, ktorá bola jeho majetkom, čím si ju privlastnili.

Červené víno aj proti cholere

V roku 1831 zúrila v celej Európe silná epidémia cholery. Postihla aj Liptov, kam sa dostala z Turca. Epidémia sa šírila takou rýchlosťou, že mŕtvolky ležali na poliach a v domoch aj niekoľko dní, kým ich odviezli a pochovali do spoločných hrobov. V tom čase žilo na Liptove 75 957 ľudí, ochorelo 12 494 a z nich zomrelo 4 508 pacientov. Najviac boli postihnuté väčšie aglomerácie, ako Nemecká Ľupča, Hybe a Ružomberok. Bešeňová patrila medzi malé sídla, keďže mala len 307 obyvateľov. Z nich 33 zomrelo. V mestských protokoloch Ružomberka sa zachoval záznam, že na nákup dezinfekčných prostriedkov sa minulo 775 rýnskych florénov. Dezinfekčnými prostriedkami bolo červené víno a borovička.

Kaštieľ rodiny Okoličániovcov

Voľakedy samostatná obec Okoličné dnes predstavuje východnú časť Liptovského Mikuláša. V prvej polovici 17. storočia tu Okoličániovci postavili na staršom základe kaštieľ, ktorý v roku 1714 barokovo upravili. Bloková trojpodlažná budova má štyri nárožné arkíery s cibulovitými striškami. Strecha je manzardová s valbou. Interiér miestností zostal pôvodný renesančný. V roku 1957 kaštieľ adaptovali na divadelné účely. Naposledy v ňom sídlilo Centrum voľného času mládeže.

Tresty za priestupky

V roku 1772 vyšiel nový tereziánsky urbár, ktorý znížil trestnú právomoc zemepánov, ale aj tak jej mali stále nadostač. Dvornikovičovci si naďalej zvolávali vlastný panský súd, ktorý väčšinou zasadal v Liptovskej Teplej. Zamestnávali vlastného právneho zástupcu. Najčastejšími priestupkami Bešeňovčanov bolo neplnenie poddanských povinností a škody v lese. Zemepáni stále mohli udeľovať telesné tresty. Keď Bešeňovčan zameškal robotu, dostal 12 palíc. Maximálny trest bol 24 palíc pre muža a pre ženu 24 rán korbáčom. Neduživé osoby sa nesmeli telesne trestať. Ľahší bežný trest bolo väznenie o chlebe a vode, pričom odsúdený si musel sám zaplatiť za to, že ho zaková do želez. Peňažné tresty boli zriedkavé.

Mor

V roku 1600 vypukol na Liptove dobytčí mor. Ceny potravín stúpali závratne vysoko, takže obyčajný ľud trpel celé mesiace hladom. V protokole Liptovskej župy sa zachoval záznam o utrpení obyvateľstva: „... ponevác morovou pliahou bol odjatý dobytok, ľudia žrali lečjaké zeliny a z riasy sa delal chlieb, od čoho aj ľudia nadmieru puchli.“ Cena za jedného vola sa vyšplhala na 14 zlatých, za jednu bočku piva sa platilo 6 zlatých a jedna morka stála 2 zlaté. A aby to nestačilo, po hlade vypukla epidémia hrozného moru.

Travertínová kaskáda so stekajúcou vodou v prírodnej pamiatke Bešeňovské travertíny

Kaštieľ v Okoličnom

Vplyv Luthera

Bešeňová patrila do farnosti susednej obce Svätý Michal (Liptovský Michal) a z druhej strany bola v kontakte s farnosťou obce Teplá (Liptovská Teplá). V prvej polovici 16. storočia sa dostalo protestantské učenie Luthera aj do Liptova. V roku 1560 vykonal cirkevný kontrolór Michal Segedin kanonickú vizitáciu v siedmich farnostiach dolného Liptova a zisťoval, do akej miery prešli kňazi na protestantskú liturgiu. Katolíckych obradov sa pridŕžiavali len kňazi v Ružomberku, Ludrovej a Sliačoch. Medzi farnosťami, kde našiel odchýlky, sa spomína aj Teplá a Svätý Michal. Teplianskeho mladého kňaza Alberta popísal vizitátor takto: „Krstiteľnicu, svätenú vodu má a chrám dobre vyzdobený, ale Božie telo nedrží, používajúc iné obrady.“

Od roku 1575 mali katolícky chrám vo Svätom Michale v držbe protestanti. Prvého kazateľa Michala Batyza však o štyri roky obvinili z vraždy a z iných prečinov. Stoličný súd ho v roku 1582 odsúdil na sťatie hlavy.